הרב יהודה זולדן, באר יהודה – ראש השנה, עמ' 117-127

שיעור ז

בראש השנה יצא יוסף מבית האסורים

(ראש השנה יא ע"א)

מבוא
א. "ואיך אעשה הרעה הגדלה הזאת וחטאתי לאלהים" (בראשית לט, ט)
ב. "ויהי כהיום הזה" (לט, יא)
ג. "חטאו משקה מלך מצרים והאופה" (מ, א)
ד. "יום הלדת את פרעה" (מ, כ)
ה. "ועל המדינות בו יאמר" – "שבע גדול... רעב אחריהן" (מא, כט-ל)
ו. "הממליך מלכים" – "ראה נתתי אתך על כל ארץ מצרים" (מא, מא)
סיום

מבוא

בגמרא (יא ע"א) נאמר שיוסף יצא מבית האסורים בראש השנה. ביום זה הוא התמנה להיות משנה למלך מצרים בעקבות פתרון חלומותיו של פרעה, שאותם חלם לילה קודם, היינו בליל ראש השנה. על חלומותיו של פרעה נאמר שהיו "מקץ שנתים ימים" (בראשית מא, א)[1] להשבת שר המשקים לתפקידו הקודם ולתליית שר האופים. מכאן שגם אירועים אלו התרחשו בראש השנה. על משך הזמן ששהו שר האופים ושר המשקים עם יוסף בבית האסורים נאמר: "ויהיו ימים במשמר" (מ, ד), "ימים" הם שנים עשר חודשים (רש"י שם). אם כן, אף יום כניסתם של שר המשקים ושר האופים לבית הסוהר היה בראש השנה, שנה קודם לכן. יוסף עצמו שהה בבית הסוהר במשך שתים עשרה שנה (תנחומא, וישב, ט) – עשר שנים כנגד הדיבה שהוציא על עשרת אחיו, ועוד שנתיים מפני שביקש משר המשקים שיזכירו אצל פרעה ולא סמך על ה' (שמות רבה ז, א). אם נניח שאותן שתים עשרה שנה הן מיום ליום, הרי שגם כניסתו של יוסף לבית הסוהר הייתה בראש השנה. המעשה עם אשת פוטיפר שבגללו הוכנס יוסף לבית הסוהר אירע "כהיום הזה" (לט, יא) – יום חג מיוחד. היה זה לאחר שאשת פוטיפר ניסתה לפתות אותו מדי יום ביומו: "ויהי כדברה אל יוסף יום יום ולא שמע אליה" (לט, י). אם כניסתו של יוסף לבית הסוהר הייתה בראש השנה בשל המעשה עם אשת פוטיפר, הרי שהוא נמכר כעבד לפוטיפר בראש השנה (תנחומא, וישב, ח).

להלן נברר על פי פסוקי המקרא ומדרשי חז"ל את משמעותם של התאריכים הללו, לפי סדר התרחשותם בחומש: יוסף בבית פוטיפר, המעשה עם אשת פוטיפר, כניסתו של יוסף לבית האסורים עקב כך, פתרון חלומותיהם של שר המשקים ושר האופים, וחלומותיו של פרעה ופתרונם על ידי יוסף.[2]

---

1 מכאן ואילך אזכורים של פסוקים ללא שם הספר, הכוונה לספר בראשית.
2 במדרש (שמות רבה יח, יא) נאמר שיוסף יצא מבית האסורים בפסח. אנו נעסוק רק בדרשת חז"ל שיוסף יצא מבית האסורים בראש השנה.

א. "ואיך אעשה הרעה הגדלה הזאת וחטאתי לאלהים" (לט, ט)

יוסף נמכר לעבד והובל לבית פוטיפר, שר הטבחים של פרעה. ניסיונותיו הקשים של יוסף החלו מיד עם כניסתו לבית פוטיפר. פוטיפר נקרא בשם זה מפני שפיטם פרים לעבודה זרה, או מפני שהיה פוער עצמו לעבודה זרה (בראשית רבה פו, ג). פוטיפר אף ניסה לאנוס את יוסף במשכב זכור. בניסיון הראשון ניצל יוסף בזכות מלאך שסירס את פוטיפר ועל כן נקרא "סריס פרעה" (שם).

פוטיפר עזב מאז את יוסף לנפשו "ולא ידע אתו מאומה כי אם הלחם אשר הוא אוכל" (לט, ו). דיברה תורה בלשון נקייה, ו"הלחם" הכוונה לאשת פוטיפר שתלתה עיניה ביוסף. היא תובעת בפה: "שכבה עמי" (לט, ז) ויוסף מיאן בעקשנות. היא ניסתה לפתותו בדרכים משונות: "בגדים שלבשה לו שחרית, לא לבשה לו ערבית, בגדים שלבשה לו ערבית, לא לבשה לו שחרית" (יומא לה ע"ב). היא גם איימה (שם):

> הריני חובשתך בבית האסורים. אמר לה: ה' מתיר אסורים.
> הריני כופפת קומתך. אמר לה: ה' זוקף כפופים.
> הריני מסמאת את עיניך. אמר לה: ה' פוקח עיוורים.

היא ניסתה גם לפתות אותו בכסף והוא לא רצה לשמוע לה, אפילו לא "לשכב אצלה להיות עמה" (לט, י) – לשכב לידה באותה מיטה אף בלא תשמיש (בראשית רבה פז, ו). כל זה עשתה במשך שנה שלמה (תנחומא, וישב, ח):

> אמר רבי יהודה בר שלום: יום יום, שנים עשר חודש. היתה מתגרה בו, ואין יום אלא שנים עשר חודש שנאמר מ"יום ליום ומחודש לחודש שנים עשר" (אסתר ג, ז).

מדברי חז"ל ניתן ללמוד גם עד כמה משך יופיו של יוסף את עיניה של אשת פוטיפר. יום אחד היא הביאה נערות מצריות כדי שיראו ביופיו של יוסף (תנחומא, וישב, ה):

> מה עשתה אשת פוטיפר? נטלה אתרוגים ונתנה לכל אחת ואחת. כיון שהיו מסתכלות ביופיו של יוסף, היו חותכות את ידיהן. אמרה להן: ומה אתם בשעה אחת כך, אני שבכל שעה ושעה על אחת כמה וכמה? ובכל יום משדלתו ביצרו.

גם כשיוסף כבר היה בבית האסורים אחרי המעשה, "היתה באה אצלו לבית הסוהר ואומרת לו: התרצה לי, והוא אומר: כבר נשבעתי" (ילקוט שמעוני, בראשית רמז קמח).

יוסף הוא דוגמה בולטת לאדם שמעמדו נחות ושפל והוא נתון ללחצים ולאיומים בשל אופיו המיוחד, ולמרות כל זאת הוא לא התפתה, לא נכנע ועמד על שלו. המסר העיקרי בדבריו לאשת פוטיפר הוא: "ואיך אעשה הרעה הגדלה הזאת וחטאתי לאלהים" (לט, ט). כך תיאר הרמב"ם (הל' יסודי התורה ה, י; פירוש המשנה סוף מסכת מכות) את קידוש השם הגדול שבמעשהו של יוסף:

> כל הפורש או מעבירה או עשה מצוה, לא מפני דבר בעולם, לא פחד ולא לבקש כבוד, אלא מפני הבורא ברוך הוא, כמניעת יוסף הצדיק מאשת רבו, הרי זה מקדש את השם.

ב. "ויהי כהיום הזה" (לט, יא)

בשלב מסוים גם אצל יוסף החלו להתגלע סדקים: "ויהי יוסף יפה תאר ויפה מראה, ויהי אחר הדברים האלה ותשא אשת אדניו את עיניה אל יוסף" (לט, ו-ז). הוא פיתח את יופיו ושכח כיצד הגיע לבית פוטיפר. "כיון שראה עצמו מושל (בבית פוטיפר) התחיל אוכל ושותה ומסלסל בשערו,

ואומר: ברוך המקום שהשכחני מבית אבי. אמר הקב"ה: אביך מתאבל, ואתה מסלסל בשערך? אני מגרה בך את הדב. מיד 'ותשא אשת אדוניו'" (רש"י, שם, על פי תנחומא, וישב, ח). ניסיונות פיתוייה של אשת פוטיפר הם גזירת שמים בשל העובדה שיוסף שכח את משפחתו ואביו.

במדרש (בראשית רבה פז, ג) מובא משל:

> "ויהי יוסף יפה תואר ויפה מראה". לגבור שהיה עומד בשוק וממשמש בעיניו ומתקן בשערו ומתלה בעקיבו. אמר: לי נאה, לי יאי, נאה גבור. אמרו ליה: אי את גבור, אי את יאי, הא דובא קמך. קום קפחינה. [אמר: אני נאה, לי יאה, נאה גבור. אמרו לו: אם אתה גבור, אם אתה נאה, הרי דב לפניך. קום נצח אותו].

יוסף הפריז ביופיו, והקב"ה העמידו בניסיון. במשך שנה הוא דחה, סירב, מיאן לכל אפשרות, עד אותו יום: "ויהי כהיום הזה" (לט, יא) שאין איש בבית מלבד אשת פוטיפר, ויוסף שנכנס לבית "לעשות מלאכתו" (שם). "מלאכתו ממש או לעשות צרכיו, ושניהם לדבר עבירה נתכונו" (סוטה לו ע"ב). כאן חל שבר, יוסף לא עמד עוד בלחצים, הוא והיא נמצאים לבד בבית, אין איש שם, ייחוד מושלם. "לעשות מלאכתו ואין איש" (שם) – "בדק עצמו אם יעשה הנבלה הזאת, וראה כי יחדל מלהיות איש, אך ירד במדרגת בהמה" (יפה תואר, בראשית רבה פז, ז).

יוסף שעמד עד כה בסירובו מתחיל לחשוש שמא יחטא בחטא החמור. אשת פוטיפר עוד מעט קט תצליח להגשים את פסגת חלומותיה, לאחר מלחמת התשה יום־יומית עם יוסף: "ויהי כדברה אליו יום יום" (לט, י). מאבקה מתחיל לשאת פירות, הנה היא זוכה במה שרצתה כל הזמן. ברגע האחרון כשהיא כבר תופסת בבגדיו, כשהוא כבר נסחף בחטא, כמעט בועל את אשת פוטיפר, או אז (סוטה לו ע"ב):

> באותה שעה באה דמות דיוקנו של אביו ונראתה לו בחלון, ואמר לו: יוסף, עתידין אחיך שיכתבו על אבני אפוד ואתה בינהם, רצונך שימחה שמך מבינהם ותקרא רועה זונות? מיד "ותשב באיתן קשתו" (בראשית מט, כד), אמר רבי יוחנן אמר רבי מאיר: ששבה קשתו לאיתנו. "ויפוזו זרועי ידיו", נעץ ידיו בקרקע ויוצאת תאותו מבין ציפורני ידיו. "מידי אביר יעקב", מי גרם לו שיתקן על אבני אפודו? אלא אביר יעקב.

ברגע האחרון ניצל יוסף מהחטא החמור, מאותו חטא שעמד בו בגבורה במשך שנה שלמה וסירב להיכשל בו. אשת פוטיפר העלילה עליו עלילה, וסופו של האירוע הוא שיוסף הובל לבית הסוהר. היום שבו התרחש האירוע ביניהם הוא כנראה ראש השנה. אם יוסף ישב בבית הסוהר שתים עשרה שנה ויצא בראש השנה, הרי שיום כניסתו לשם אף הוא בראש השנה.

ראש השנה הוא יום מתאים להתמודדות עם חטא ולשוב בתשובה. שנה שלמה הוא עמד בניסיון וכמעט נכשל בו בראש השנה, ואף על פי כן הציל עצמו ברגע האחרון מהחטא החמור, בעיצומו של יום הדין. על המשמעות לדורות של התמודדותו של יוסף כתב הראי"ה קוק (מדבר שור, עמ' ע):

> הנה נודע כי ירידת יוסף למצרים היתה לשבר כח הטומאה של התאוה, על כן עמד שם בניסיון ונעשה שליט על ארץ מצרים כדי שהטומאה של תאוה תהיה נכנעת ומשועבדת להקדושה, ובזה הועיל שישראל יכולים להתגבר עצמם תמיד על יצרא דתאוה, גם נותן כח לשבים לשוב באמת. והנה עיקר שבירת היצר בא ע"י שנתרבה אור החכמה, והנה כל ישראל נקראו בשם יוסף להורות שמקרים של יוסף נוגעים בפעולותיהם מאד לכלל ישראל. והנה בזה שהשליט השי"ת את יוסף על מצרים הכניע את יצר התאוה, ונעשה שורש לכל ישראל להכניע אותו ביום זה.

בדברי חז"ל יש תיאורים שונים מה עניינו של אותו יום חג שלא היה איש בבית מלבד אשת פוטיפר ויוסף. "ויהי כהיום הזה" – "יום מיוחד, יום צחוק, יום איד שלהם שהלכו כולם לעבודה זרה. אמרה: אין יום הגון להיזקק ליוסף כהיום הזה. אמרה להם: חולה אני ואיני יכולה לילך" (סוטה לו ע"ב). במדרש (בראשית רבה פז, ז) מפורט עוד: "רבי יהודה אומר: אותו יום ניבול נילוס היה (גרסאות אחרות: זיבול נילוס או זיבוח נילוס) והלכו הכל לראות, והוא בא הביתה לחשב חשבונותיו של רבו. רבי נחמיה אמר: אותו יום תאטרון היה והלכו כולם לראות, והוא בא הביתה לחשב חשבונותיו של רבו".

על פי דרשות חז"ל, ביום זה נחוגה תופעה גיאולוגית הקשורה לנילוס. הם הלכו לראות את התופעה ולהשתחוות. וכך מופיע בפירוש המדרש: "יום זיבוח וקרי ליה בלשון גנאי זיבול, לפי שהיו משתחוים לנהר כדכתיב 'לי יאורי' (יחזקאל כט, ג)". ייתכן שהלכו להשתחוות ולזבוח לנילוס, ליאור, וכוונתם לפרעה שעשה עצמו עבודה זרה, וטען שהוא ברא את היאור, ועל כך נאמר הפסוק "לי יאורי ואני עשיתני".

זה קרה ביום א' בתשרי, שבו מונים למלכי אומות העולם (ראש השנה ג ע"א), ועל כן השתחוו ועבדו ליאור – לפרעה המציין את יום המלכתו.

יוסף עצמו בא הביתה לעשות חשבונות של רבו. אכן, ראש השנה הוא יום של עשיית חשבונות, יום של חשבון נפש. ייתכן שנתכוון יוסף גם לעשות חשבונות של רבו של עולם – הקב"ה, כפי שאכן עושים בראש השנה. "ויבוא הביתה לעשות מלאכתו – מה מלאכתו? שונה וקורא מה שלמדו אביו" (ילקוט שמעוני, בראשית רמז קמו). אביו בוודאי גם לימדו על מעגל השנה ועל תחילתה של השנה ביום של חשבון נפש, יום הדין, ראש השנה. הניגוד בין יחסו של יוסף ליום זה לבין יחסם של המצרים בולט לעין. אצל יוסף זהו יום רציני, יום של חשבונות, ואילו אצלם זהו יום של צחוק, יום של תיאטרון. אשר על כן מבחינת אשת פוטיפר אין יום מתאים מאותו יום לעשות את אשר היא זוממת.

יונתן בן עוזיאל פירש שסירובו של יוסף "לשכב אצלה להיות עמה" (לט, י) הוא מפני שחשש: "למהוי מתחייב עמה ביום דינא רבא לעלמא דאתי". לא רצה להתחייב במעשה זה ליום הדין הצפוי לכל אדם בעולם הבא. אפשר גם לפרש את דברי יונתן בן עוזיאל אחרת, הוא לא רצה להתחייב על מעשה חמור זה ביום הדין של העולם כולו – בראש השנה.

אמנם יוסף עמד בניסיון ולכאורה לא הגיע לו שום עונש. לא זו אף זו, הקב"ה הוסיף לו אות אחת על שמו – יהוסף, מפני שקידש שם שמים בסתר (סוטה י ע"ב). אבל היות שזהו יום של חשבונות, יום של פקידה, הקב"ה גלגל אותו לבית הסוהר בשל עוונות קודמים וישנים: "ראוי היה יוסף להנתן בבית האסורים מפני שהוציא דיבה על אחיו" (שמות רבה ז, א). יוסף נאסר על ידי בשר ודם וניתן ביד שר בית הסוהר, אך מאסרו הוא מאסרו של מלך העולם. גם המצרים ידעו שיוסף לא עשה דבר והכול בגלל אשת פוטיפר, אך כדי לא לביישה שמו אותו במשמר בית הסוהר. סיבת מאסרו האמיתית היא עונש מריבונו של עולם על מעשים אחרים.

ג. "חטאו משקה מלך מצרים והאופה" (מ, א)

יוסף היה תשע שנים בבית הסוהר, וגם שם "ואשר הוא עושה ה' מצליח" (לט, כג). בראש השנה העשירי למאסרו הצטרפו למשמר שר בית הסוהר שני אסירים נוספים. שניהם שרים בתפקידים בכירים – שר האופים ושר הטבחים. יוסף הופקד לשמשם ולשרתם.

על משך שהותם בבית הסוהר נאמר: "ויהיו ימים במשמר" (מ, ד). "ימים" – שנים עשר חודש" (רש"י). "שנה שלימה כדכתיב 'ימים תהיה גאולתו' (ויקרא כה, כט), וכן 'ימים או עשור' (בראשית

כד, נה)" (רשב"ם). הם היו שנה תמימה יחד עם יוסף כדי שיוכלו ללמד אותו טכסיסי מלכות על פי משך תקופת השנה כיצד לנהוג בכל אירוע (משך חכמה לבראשית, סוף פרשת וישב ותחילת פרשת מקץ).

יוסף עמד לפני פרעה בראש השנה, שנתיים בדיוק לאחר ראש השנה שבו הוכרע דינם של שר המשקים ושר האופים. אם הם היו במשך שנים עשר חודש בבית הסוהר, מכאן שגם יום כניסתם בשל חטאם, היה בראש השנה.

חטאם של שר המשקים ושר האופים היה בראש השנה שבו עשה פרעה "משתה לכל עבדיו" (מ, כ). באותו יום חשוב זה נמצאו זבוב בכוס פרעה וצרור בתוך המאפה. פרעה הניחם במשמר. "משמר" במקרא הוא מקום מעצר ללא משפט, עד אשר יבורר הדבר ויוכרע. על המקלל נאמר: "ויניחהו במשמר, לפרש להם על פי ה'" (ויקרא כד, יב) – לא היה ידוע אם המקלל חייב מיתה (סנהדרין עה ע"א). על המקושש נאמר: "ויניחו אתו במשמר כי לא פרש מה יעשה לו" (במדבר טו, לד) – היה ידוע שהוא חייב מיתה, אך לא ידוע איזו מיתה (סנהדרין שם). יוסף עצמו אסף את אחיו אל משמר, כדי שיבחרו אחד מהם שיעלה חזרה לארץ כנען ויביא את בנימין למצרים. לבסוף, לאחר שלושה ימים, הוא אִפשר להם דרך אחרת: "אחיכם יאסר בבית משמרכם... ואת אחיכם הקטן תביאו אלי" (מב, יט-כ). שמעון נאסר במשמר עד אשר יוכיחו האחים שאינם מרגלים עם הבאת בנימין למצרים.

כעבור שנה, כשהתקרב שוב יום ראש השנה, ידעו שר המשקים ושר האופים כי קרוב היום שבו יוכרע דינם. טבעי הוא שחלומותיהם בימים הקודמים היו על מה שעתיד להתרחש. הטוב בהם – שר המשקים – נחתם לאלתר לחיים טובים. ואילו הרע – שר האופים – נחתם לאלתר למיתה (ראש השנה טז ע"ב). בראש השנה הזה הוכרע ונחתך בידי פרעה המלך, מי ישפל מי ירום, מי יחיה ומי ימות. יש גם בינוני שדינו תלוי ועומד, זהו יוסף. הוא כבר נמצא עשר שנים במשמר ללא הכרעת דין, וגם הוא רוצה שייעשה לו דין. ייתכן שיוסף ידע שתמו ימי עונשו בשל הדיבה שהוציא על אחיו ולכן רצה להסתייע בשר המשקים: "כי אם זכרתני אתך... והזכרתני את פרעה" (מ, יד). השורש זכ"ר במקרא מופיע בהקשר של דין ומשפט. ראש השנה נקרא "זכרון תרועה" (ויקרא כג, כד).[3] יוסף ביקש משר המשקים שיבקש מפרעה שיעשה עמו דין, שהרי הוא כבר יושב עשר שנים במשמר ולא הוכרע דינו. הסיבה שלא הוכרע דינו היא שפוטיפר ידע שהצדק עם יוסף ולא מה שסיפרה אשתו, אלא כדי שלא לבייש אותו ואותה, שמו אותו בבית הסוהר תחת חסותו של פוטיפר שר הטבחים עצמו (מ, ג-ד). שר המשקים שכח את יוסף וגם לא דאג שייעשה עמו דין. "לא זכר... וישכחהו" (מ, כג).

לאחר שנתיים ימים יצא יוסף מבית הסוהר בראש השנה, לא מפני שנקצב דינו, אלא מפני שפתר את חלומות פרעה לשביעות רצונו.

ד. "יום הלדת את פרעה" (מ, כ)

דינו של יוסף היה תלוי ועומד שנתיים, "מפני שתלה בו יוסף (בשר המשקים) את בטחונו לזוכרו הוזקק להיות אסיר שתי שנים, שנאמר 'אשרי הגבר אשר שם בה' מבטחו, ולא פנה אל רהבים' (תהלים ב, ה), ולא בטח על מצרים הקרויה רהב" (בראשית רבה פט, ג). בראש השנה שבא "מקץ שנתים ימים" (מ, א) ליציאת שר המשקים והאופים, שוב חגג פרעה את יום הולדתו. יום הולדת

---

3 אחשוורוש ביקש את "ספר הזכרונות" (אסתר ו, א) כדי לדעת אם וכיצד נעשה דין, ואז גילה שלא נעשה דין עם מרדכי. "אל תזכר לנו עונת ראשנים" (תהלים עט, ח) פירושו: אל תעשה עמנו דין על עונות ראשונים, ואילו פירוש "עתה יזכר עונם ויפקד חטאותם" (הושע ח, יג) "באת אלי להזכיר עוני" (מלכים א יז, יח) הוא לפקוד דין על העוונות. "יהושפט בן אחילוד המזכיר" (מלכים א ד, ג) – "איזה משפט בא לפניו" (רש"י).

פרעה, לפי חז"ל, הוא יום גנוסיה של מלכים – יום שבו מעמידים את המלך (עבודה זרה י ע"א). לדעה אחרת יום גנוסיה של מלכים הוא יום הולדתו הביולוגי (ירושלמי, עבודה זרה א, ב). ייתכן שכאן היה זה גם יום העמדת המלך, יום מינויו, ואכן בא' בתשרי מונים למלכי אומות העולם (ראש השנה ב ע"א), וייתכן שהיה זה אף יום הולדתו הביולוגי.[4]

מה תוכנו של יום זה אצל פרעה?

"יום הולדת את פרעה, ויעש משתה לכל עבדיו, וישא את ראש שר המשקים ואת ראש שר האופים בתוך עבדיו. וישב את שר המשקים על משקהו... ואת שר האופים תלה" (לט, כ-כב). מחד גיסא משתה גדול, מאידך גיסא יום דין, יום משפט. "וישא" – השורש נש"א במקרא קשור למניין ולספירה, אך קשור גם למשפט, ועל פי רוב בהקשר של סליחת עוון. בסדום נאמר: "ונשאתי לכל המקום בעבורם" (יח, כו). לאחר חטא המרגלים ביקש משה: "נשא עון ופשע... וכאשר נשאתה לעם הזה" (במדבר יד, יח-יט) "נשא אויל מרדך מלך בבל בשנת מלכו את ראש יהויכין מלך יהודה מבית כלא" (מלכים ב כה, כז).

פרעה התחבט במשך שנה שלמה בדינם של שר המשקים והאופים. ניתן להסביר ששר המשקים ושר האופים עצמם לא חטאו, עבדיהם הממונים תחתיהם הם שנמצא אצלם זבוב בכוס וצרור במאפה, "חטאו משקה מלך מצרים והאופה". חטאם הוא "לאדוניהם" – שר המשקים ושר האופים, שהם עצמם כפופים "למלך מצרים" (מ, טו). פרעה כעס על השרים מפני שיש להם אחריות מיניסטריאלית. השאלה היא עד כמה, האם הם יכלו לשלוט במצב, וכד'. בהכרעת הדין נקבע שזבוב בכוס היין הוא אונס ועל כן שר המשקים חזר לתפקידו, ואילו צרור בתוך המאפה הוא בגדר רשלנות. תפקידו של שר האופים היה לוודא שזה לא יקרה, ולכן הוא נתלה (על פי המלבי"ם, בראשית מ, א-ב). אין יום מתאים כראש השנה להכריע בדינם של בני אדם. בראש השנה מעיין המלך בחטאים, פוסק ומכריע מי לשבט ומי לחסד. שר המשקים אמנם זכה בדינו, אך הוא גם עשה תשובה על כך. שנתיים לאחר מכן בראש השנה הוא אמר: "את חטאי אני מזכיר היום" (מא, ט).

ה. "ועל המדינות בו יאמר" – "שבע גדול... רעב אחריהן" (מא, כט-ל)

בלילה הקודם ליום ההולדת של פרעה, שבו נהג לעשות משתה לעבדיו ולהכריע בדינם ובמעמדם, הוא חלם שני חלומות שטרדו וטרפו את מנוחתו. הוא הבין שהחלומות על הפרות והשיבולים אינם סתם חלומות אלא חלומות בעלי מסר משמעותי. החרטומים ניסו לפתור את חלומותיו, אבל "ואין פותר אותם לפרעה" (מא, ח) – הפתרונות שהציעו החרטומים לא התקבלו על לבו של פרעה, מפני שבחלומות הוא ראה גם את הפתרון והוא לא תאם לכל הפתרונות שלהם. עד שיוסף הובא לפניו ופתר לו אותם נכון. "'ופרעה חולם' (מא, א) וכי כל הבריות אינם חולמים? אתמהה. אלא חלומו של מלך כל העולם הוא" (בראשית רבה פט, ד). אין זה חלום פשוט, חלום אישי. זהו יום דין של כל העולם, ומלך מלכי המלכים העביר מסר דרך החלום לפרעה, למלך החזק ביותר באותם ימים. דינם של אומות העולם הוא בליל ראש השנה (ירושלמי, ראש השנה א, ג):

> אמר רבי לוי: "והוא ישפט תבל בצדק ידין לאומים במישרים" (תהלים ט, ט). הקדוש ברוך הוא דן את ישראל ביום – בשעה שהן עסוקין במצות, ואת האומות בלילה – בשעה שהן בטילין מן המצות.

---

4 בהגדרת המושג "גנוסיא של מלכים" חלקו באופן דומה לבבלי ולירושלמי גם הרמב"ם והראב"ד (הל' עבודה זרה ט, ה) ונושאי הכלים.

ביום הזה נקבע דינו של העולם: "ועל המדינות בו יאמר... איזו לרעב ואיזו לשובע" (ירושלמי שם), ועל כן פרעה התפעם מהחלומות והיה מוטרד מהם.

ו. "הממליך מלכים" – "ראה נתתי אתך על כל ארץ מצרים" (מא, מא)

יוסף פתר את חלומות פרעה וקיבל סמכויות רחבות ביותר: "ועל פיך ישק כל עמי" (מא, מ), קיבל את טבעת המלך (מא, מב) והורכב במרכבת המשנה (מא, מג). יוסף עלה ממעמד של אסיר בבית המשמר שעדיין לא נחרץ ונקבע דינו, למשנה למלך, ובפיו היה לקבוע ולחרוץ גורלות של אנשים, מדרגה אחת פחותה מהדרגה הגבוהה ביותר. יוסף כיפר בשנות ישיבתו בכלא על חטאו בהוצאת דיבה על אחיו. ולאחר שכופר לו, הוא התמנה למלך. בראש השנה מונים למלכי אומות העולם, וביום זה התמנה יוסף למשנה למלך על כל ארץ מצרים.

דרשת חז"ל שיוסף יצא מבית האסורים בראש השנה וגם הומלך באותו יום, נשענת על פסוקים בספר תהלים (פא, ד-ז): "תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב. עדות ביהוסף שמו בצאתו על ארץ מצרים, שפת לא ידעתי אשמע הסירותי מסבל שכמו".[5]

תקיעת השופר היא הכרזה ליציאה לחירות, כמו שתוקעים ביום הכיפורים ביובל ואז יוצאים העבדים לחירות, "עדות ביהוסף" – ביום זה שמו עדי זהב על יוסף, "וישם רביד הזהב על צואריו" (מצודת דוד, תהילים שם) וביום זה הוא התמנה על ארץ מצרים – "שמו בצאתו על ארץ מצרים". ביום זה נפסק סבלו של יוסף איש שכם, "הסירותי מסבל שכמו". "שפת לא ידעתי אשמע" – על פסוק זה דרשו שהמלאך גבריאל בא ולימדו שבעים לשון (סוטה לו ע"ב):

> אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: בשעה שאמר לו פרעה ליוסף "ובלעדיך לא ירים איש את ידו ואת רגלו בכל ארץ מצרים" (בראשית מא, מד), אמרו איצטגניני פרעה: עבד שלקחו רבו בעשרים כסף תמשילהו עלינו? אמר להן: גנוני מלכות אני רואה בו. אמרו לו: אם כן יהא יודע בשבעים לשון. בא גבריאל ולימדו שבעים לשון. לא הוה קגמר, הוסיף לו אות אחת משמו של הקדוש ברוך הוא ולמד, שנאמר "עדות ביהוסף שמו בצאתו על ארץ מצרים שפת לא ידעתי אשמע". ולמחר כל לישנא דאישתעי פרעה בהדיה אהדר ליה.

יוסף שלמד שבעים לשון קבע בכך הנהגה לדורות. כך הסביר הראי"ה קוק (מדבר שור, עמ' ע):

> ובמה שלמד אותו גבריאל שבעים לשון בזה האיר עליו כל אור החכמה והשכל, כי באמת כל החכמה תלויה בדיבור והשלם בדיבור על האמת הוא מגיע לחכמה, והראיה שהרי כשמבשרנו הנביא על שלמות השכל שתהיה בכלל העולם לימים שיפליא השי"ת ישועות עמו אמר: "כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם ה'" (צפניה ג, ט). וחכמי אומות העולם אינם מכירים את הלשונות על בורין, אבל יוסף הצדיק כשלמדו גבריאל שבעים לשון למד אותן עם

---

5 בגמרא (ראש השנה ל ע"ב) נאמר שהשיר שהלויים אומרים בעת הקרבת קרבן תמיד של שחר ביום חמישי בבית המקדש הוא הפרק "הרנינו לאלוהים עוזנו" (תהלים פא). הוא גם השיר שהלויים אומרים בכל ראש השנה בעת הקרבת קרבן מוסף. כשראש השנה חל ביום חמישי, היו הלויים אומרים בשחרית מהפסוק "הסירותי מסבל שכמו" (שם ז) – "משום דבראש השנה יצא יוסף מבית האסורים" (רש"י ד"ה הסירותי). הסבר זה מתייחס לאזכורו של יוסף בפסוק שקדם: "עדות ביהוסף שמו בצאתו על ארץ מצרים שפת לא ידעתי אשמע" (שם ו). "ואם באו עדים אחר תמיד של שחר – אומר 'הרנינו' אף על פי שחוזר וכופל את הפרק" (גמרא שם). ראה גם בירושלמי (ראש השנה ד, ד) במפרשים שם. בגמרא (סוכה נה ע"א) נאמר: "בחולו של מועד [סוכות, במוסף]... בחמישי מה היו אומרים? 'הסירותי מסבל שכמו'". רש"י (ד"ה הסירותי) כתב: "דברי תנחומין הן, אם תזכו בצרה קראת ואחלצך אענך בסתר רעם". רש"י לא הזכיר את יציאת יוסף מבית האסורים, אך ציין שכוונת הפסוק היא היחלצות מצרה.

> תכלית חכמתן והורהו כל חכמת נפש האדם, ועל ידי זה האדם הולך בדרך ישרה ונמנע מכל חטא. גם ע"י הבנת כל הלשונות וידיעתן איך הן נגזרות מלשון הקודש, יובן על ידי זה איך כל הדעות הן רק ענפים מתורתנו הקדושה ויודע על ידי זה להינצל מכל טעות, ובזה הכח נופל גם כן היצר הרע של דעות כוזבות, ועל ידי כן גם בישראל מתוסף אור דעת לשוב מכל דעה כוזבת.

היכולת להתמודד עם חכמות חיצוניות תלויה בהבנה איך השפות וחכמות העמים הן ענפים מהתורה, וממילא מאפשרת להתמודד עם דעות אחרות בהצלחה, ולא ליפול ברשתן.[6]

ביום שבו תוקעים בשופר, ביום המכוסה ביותר בחודש, שבו אין הלבנה נראית, בא' בתשרי, ביום זה שמו בצאתו על ארץ מצרים. הממליך מלכים ולו המלוכה.

סיום

הציר המרכזי של הפסוקים ממכירת יוסף עד מינויו למושל במצרים הוא ראש השנה. יוסף היה במצרים עבד ואסיר. הוא נכנס לבית פוטיפר בראש השנה, התמודד עם ניסיונות של חטא, וניצל ביום ראש השנה מחטא חמור ביותר. הוא עשה תשובה ברגע האחרון וקידש בכך שם שמים. הוא הובל לבית הסוהר מפני שהקב"ה עשה אתו דין על עבירות אחרות. לאחר תשע שנים הצטרפו אליו לשנה אחת שני אסירים – שר המשקים ושר האופים, מראש השנה עד ראש השנה. גם אצלם ראש השנה הוא תאריך מרכזי. פרעה ציין את יום הולדתו, יום התמנותו בראש השנה של המלכים בא' בתשרי, ועשה דין ומשפט בעבדיו ביום זה. ביום דין של העולם מעביר הקב"ה מסר דרך חלומות פרעה על הצפוי לעולם מבחינת רעב ושובע, ולבסוף לאחר שתים עשרה שנה, בראש השנה, יצא יוסף מבית הסוהר והתמנה למלך על מצרים, יום מלכותם של אומות העולם.

"בראש השנה יצא יוסף מבית האסורים" – זו קריאה לכל אדם לצאת ממאסרו, מההרגלים הקבועים שלו, מהיצרים, מהחטאים ומהעוונות. יש התמודדויות ומאבקים, אבל היכולת והרצון לצאת מהמאסר היא ההתחלה של החירות האישית. כך הסביר הרב שמואל בורנשטיין (שם משמואל, מועדים ראש השנה, שנת תרע"ג):

> בראש השנה יצא יוסף מבית האסורין. והיינו מפני שנתוספה בו ה"א הראשונה שהיא הארת עולם החירות. וזה נשאר לדורות שבכל שנה מופיעה הארת ה"א הראשונה ובזה יוצאין נפשות ישראל ממאסר העוונות והיצר הרע. אך זה שייך כשהעוונות הם מופרדין מן האדם, רק כעין בית האסורים שמקיף מבחוץ, אבל כל עוד שהוא והם דבר אחד מה תועיל החירות, על כן צריכין לתשובה מקודם. והתשובה, איך שתהיה אפילו שאינה כל כך בשלימות, מכל מקום מאחר שמתחרט על העבר ומקבל על עצמו על להבא שלא ילך בדרך הזה עוד, שוב אין העבירות דבקות בו.

---

6 ראה גם: הרא"ה קוק, שמועות ראיה – בראשית שמות (ירושלים תשע"ה), עמ' 174-175.